

УДК 37.091.21 – 056.45 «18»

НАВЧАННЯ ТА ВИХОВАНН ДІТЕЙ У ХІХ СТОРІЧЧІ У ЗАКЛАДІ «НОВОГО ТИПУ»

Боченко О.В.

Харківський національний університет імені В.Н.Каразіна

У статті розглядаються особливості педагогічного процесу у навчально–виховному закладі для обдарованих дітей, який працював за програмою університету у ХІХ сторіччі. Цей заклад мав назву лицей, був розташований у Царському Селі. Саме у цьому лицейі навчався О.Пушкін.

Ключові слова: гуманізм, демократизм, природо відповідність, самосвідомість.

ОБУЧЕНИЕ И ВОСПИТАНИЕ В ХІХ СТОЛЕТИИ В УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЯХ «НОВОГО ТИПА»

Боченко О.В.

В статье рассматриваются особенности педагогического процесса в учебно–воспитательном заведении для талантливых детей, который работал по программе университете в ХІХ столетии. Это заведение находилось в Царском Селе и называлось лицеем. Именно в этом лицее учился А.Пушкін.

Ключевые слова: гуманізм, демократизм, природосообразность, самосознание.

The issue of education and training of gifted children is relevant in Ukraine nowadays. It seems that this problem occurred before the pedagogy only recently. If we carefully peer into the past, we will find a solution to this issue, and at other times and in other countries. One such teaching and educational institutions in the XIX century was the Lyceum, located in Tsarskoye Selo. The names of his pupils world–famous Pushkin, Leo, Kiichelbecker, Danzas, Korf and many others. Therefore, the aim of the article is to study the teaching process in the establishment of conditions, which contributed to the development of talented and extraordinary people. Lyceum in Tsarskoye Selo was opened as a training and educational institution of a new type of school for gifted children. This establishment is preparing for the civil service is widely educated people who have defended human rights and spread the world like the present heritage of humanity. The Lyceum of the charter were the following requirements: restaurant – closed type, training course was divided into two, each in 3 years, training program was equal to a university course, vacation once a year, on June 1, a meeting with the parents – the holidays, the first issue had a period since 1811 to 1817 years (at this time of Alexander Pushkin and others studied at the Lyceum).In the ranks of the Lyceum in the first year it was decided, after the exams, 38 boys of 10–13 years. Within 6 years of lyceum students studied mathematics, natural science, philosophy, law, economics, literature, art, German, French, Latin, Russian, logic, history, geography, religion, drawing, painting, military business; engaged in dancing, gymnastics, horseback riding, fencing, swimming and others. The task of

the institution for gifted children: Promote the development of the individuality of each, develop:– The talents and abilities of each,– Critical thinking, creative attitude to reality and life. A sense of self-awareness and responsibility, self-reliance, self-esteem, firmness of spirit, love for the motherland, aesthetic tastes, the ability to stand up for justice, truth, honor, dignity. The basic principles of training and education are: the principle of humanism, democracy, the nature of compliance, harmonization, the principle of disclosure of positive mutual independence and activity, awareness, strength, and systematic sequence of freethinking. The main types of education: intellectual, aesthetic, moral, physical, patriotic. Lyceum slogan – "For the common good".

Key words: *humanism, democracy, nature conformity, self-awareness.*

Постановка проблеми. Розвиток суспільства склав передумови у системі освіти до переходу до суб'єкт суб'єктних відносин між педагогом та учнем, що насамперед веде до необхідності застосування принципу гуманізації та демократизації у навчально-виховному процесі. Ці аспекти педагогічного процесу активно вивчаються різними авторами. Ці принципи були не тільки теоретично обгрунтовані досить давно, але мали місце у практичній діяльності ще у ХІХ сторіччі. У ХІХ сторіччі стали з'являтися навчальні заклади нового типу, в деяких панували деякий час принцип гуманізації та демократизації навчального процесу, які і впливали на результативність освітнього процесу.

Аналіз попередніх досліджень: питання розвитку освіти та постановка виховної мети завжди залежало від розвитку суспільства та педагогічної думки того чи іншого часу. Педагогіка накопичила досить багато знань, які відображали умови педагогічного процесу в різних закладах різних країн. Проблемою розвитку формування освітнього простору у ХІХ сторіччі займалися багато авторів: Каптерев П.Ф., Козирев А.В., Отто Н., Генелин Ш., Паначин Ф.П., Скворцов Н., Звягінцев Е., Руденська С., Грот С., Щеглов В., Головщиков К., Еймонтова, Рославсь-Петровський О., Драч О., Соколовська Ю., Корнієнко В., Мартинова І., Яковенко та багато інших.

Мета статті: проаналізувати умови педагогічного процесу у навчальному закладі «нового типу», який виник на початку ХІХ сторіччя і був ліквідований у 1917 році.

Виклад основного матеріалу. У 1808 році Сперанський створив проект вищого навчального закладу нового типу для обдарованих дітей. Цей проект мав назву «Первоначальное начертание особенного Лицея».

Метою цього проекту було створення навчального закладу, в якому би формували «нових людей», які би спрямували державу на шлях прогресу. 12 серпня 1810 року був затверджений устав Лицею, в якому:

- програма навчання дорівнювалась до університетського курсу,
- заклад – закритого типу (канікули 1 раз на рік, побачення з батьками – у святкові дні),
- відсутні фізичні покарання,
- навчання поділялось на 2 курси по 3 роки кожний,

– перший випуск мав тривалість з 1811 по 1817 р. 19 жовтня 1811 року відбулося відкриття Ліцею у Царському Селі. Назва Царського Села відтворилося від фінської назви села Саари Мойс – «Верхня миза». Ліцей був розташований у 4-поверховому флігелі палацу, який було збудовано графом Растреллі. Біля палацу були Олександрівський, Катеринівський, Балабанівський парки, поряд озеро та луг. Величчі природи Царського Села присвятив О.С.Пушкін, який був вихованцем Ліцею, багато віршів: «Городок», «Сон», «Осеннее утро», «Дубрави где в тишине свободы...», «Царское Село», «Воспоминания о Царском Селе», « В начале жизни школу помню»; згадує про них і в «Евгении Онегине».

Завданням освіти того часу було створення закладу нового типу, який би готував до державної служби широко освічених людей, які відстоювали права людини на свободу та сприяли миру як справжнього успіху людства.

Про цей заклад Милорадович сказав у 1817 році, що це ані університет, ані кадетський корпус, ані семінарія, ані гімназія. Це Ліцей – зовсім інший вид навчального закладу [2]. До іспитів у ліцей були допущені 38 хлопців 10–13 років з інтернаціональних родин. І.В. Малиновський у листі до Комовського згадує, що життя у ліцеї було замкнуте, проживали юнаки на другому поверсі у дуже маленьких кімнатах на одну людину (всього кімнат було 50). У 1811 році у №6 жив Юдін, у №7 –Малиновський, у №8 – Корф, у №9–Ржевський, у №10 – Стевен, у №11– Вольховський, у №12 – Матюшкін, у №13 –Пушин, у №14 – Пушкин, у №15 – Саврасов, у №17 – Іллічевський, у №19 – Корнілов, у №20 – Ломоносов, у №29 – Данзас, у №30 – Горчаков, у №31 – граф Брогліо, у №33 – Дельвіг, у №39 – Кюхелбекер, у №42 – Бакунін, у №43 – Корсаков та інші. Потім цей випуск 1817 року був названий Пушкінський або «блискучий», небагато випускників цього року залишилися невідомими [3,4,5]. Впродовж 6 років ліцеїсти вивчали науки математичні, фізичні, історію, географію, історію права, історію релігії, логіку, філософію, художню літературу, стилістику, естетику, малювання, архітектуру, креслення, економіку, латинську, німецьку, французьку, російську мови, громадське та уголовне право, воєнним мистецтвом; займалися плаванням, фехтуванням, верховою їздою, танцями, гімнастикою.

Режим дня був таким: 6–00 – підйом, молитва; 7–00 – 9–00 – навчання; 9–00 – 10–00 – чай та прогулянка; 10–00 – 12–00 – навчання; 12–00 – 13–00 – прогулянка; 13–00 – обід; 14–00 – 17–00 – навчання; 17–00 –чай; 17–00 –18–00 – прогулянка; 18–00 – додаткові заняття; 21 –00 – вечеря, відпочинок; 22–00 – молитва, сон.

Загалом навчались 7 годин, кожну суботу – баня. Прогулянки відбувалися у парках, на лузі, біля озера. Обід складався з 3 блюд, вечеря з двох. Ліцеїсти майже не хворіли, лікарня ліцею завжди майже була порожньою. 26 листопада 1812 року перший директор ліцею В.Малиновський пише, що здоров'я ліцеїстів охороняється завдяки прогулянкам, рухливим іграм, заняттями гімнастикою, гарній їжі, бані. Вдягалися вихованці у сині сюртуки та сині брюки, на голові – фуражка. Улітку у дні вакацій другий директор ліцею Енгельгардт 2–денні прогулянки

по околицям Царського Села, взимку, у святкові дні, возив на тройках за місто, проходило катання з гір на санчатах, на ковзанах. Вихованці ліцею згадують, що ліцей поєднував в собі комфорт домашнього біту та вимоги навчального закладу. У 1816 році директор Ліцею Енгельгардт вимагає щоб до земель Ліцею належали деякі землі (березовий гай за Знаменським храмом та луги) для рухливих ігор ліцеїстів. У кожного ліцеїста був свій шматок землі, де він вирощував рослини, бо Енгельгардт вважав, що немає більш святої книги ніж природа [3, 259] У

Ліцеї до вихованців ставились як до дорослих і впродовж 6 років розвивали: самостійність суджень, особистісне відношення, критичне мислення, творче відношення до дійсності та життя, почуття самоповаги та відповідальності, впевненість у собі, широку освіченість, усі здібності, таланти та індивідуальність кожного, твердість духу, почуття власної гідності, любов до Вітчизни, вміння розрізняти добро та зло, самосвідомість, естетичні смаки, вчили боротися за правду та справедливість, боротися з лицемірством та поборами. У відношеннях викладачів до вихованців панувала повага, учнів до вихователів – відкритість, щирість, іноді непокора. Між учнями панували дружні, товариські відношення. В викладачах ліцеїсти поважали розум, любов до науки, талант, доброту, щирість; того хто ніколи не застосовував свою владу. Енгельгардт в промові до членів літературного союзу ліцеїстів говорив, що це союз сердець, які поєднуються любов'ю, а не страхом, покорою та слухняністю, що це союз довір'я, дружби та щиросердя, яких немає в інших навчальних закладах [5, с. 436]. Великий вплив на розвиток педагогічного процесу мали діяльність першого та другого директорів ліцею.

З 1811 по 1814 роки директором ліцею був В.Ф.Малиновський, який володів гарними знаннями в області природничих, історичних, політичних, філософських наук, володів багатьма європейськими мовами, займався літературною діяльністю. Він практикував свідоме мислення, вчив аналізувати та доводити істину, доходити до всього самому. Був захисником добра, честі та гуманізму. Сучасники другого директора ліцею Е. А. Енгельгардта згадують, що він був талановитим педагогом, людиною великої духовної теплоти, незвичайної чесності, високого благородства, глибокого почуття відповідальності. Вважав, що основою виховання є любов та довір'я, що виховання неможливе без покарання, але воно повинно бути свідомим. Особистість Енгельгардта мала великий вплив на вихованців, саме про нього Пушин пише, що тільки він їх ангел та судд'я. При ньому поцінювались гармонія тіла, розуму та талантів [3, 132] Після 6 річного навчання, після іспитів, випускників приймали на громадську службу з чинами від ІХ до ХІУ класу та на воєнну службу у гвардійські та армійські полки. 31 травня 1817 року була прийнята постанова про нагороди. Малюнок до золотих та срібних медалей представив Енгельгардт: сова – мудрість, ліра – поезія, вінок дубовий – сила, вінок лавровий – слава, рік випуску, фамілія, надпис «Для спільної користі». У червні 1817 року відбувся перший випуск ліцею, потім він став мати назву «Пушкінський» або «блискучий».

Вивчаючи умови педагогічного процесу у цей період можна зробити висновки, що основними принципами навчання і виховання з 1811 по 1817 роки були: принцип гуманізму, демократизму, природо відповідності, гармонізації, самостійності, активності та свідомості, міцності, систематичності, послідовності, опори на позитивне, вільнодумства. Основні напрямки виховання: розумове, естетичне, фізичне, моральне, патріотичне. Основні методи навчання: лекція, розповідь, роз'яснення, бесіда, диспути, вправи, самостійна робота з книгою.

З 1821 року у навчальному процесі ліцею стали відбуватися зміни: заборонили викладати природничі науки, головне місце в став займати закон Божий, виховувались покора та лицемірство. В 1822 році лицей був відданий до Управління воєнно-навчальними закладами. У 1823 році директором став генерал-майор Гольгоєр. Головний директор кадетських та пажеських корпусів Демідов наказував Гольдгоєру, щоб він привчав дітей до відвертості, ласковості, покори, релігійності, підлабузництва, марнославства. 1 січня 1844 року лицей було переведено у Петербург у будинок лександрійського сирітського притулку. З 1844 по 1917 роки лицей мав назву Олександрійський [4].

З 1848 рока випускники ліцею могли йти на службу тільки у Міністерство внутрішніх справ. З 1856 року ще й в Міністерстві Іноземних справ. З 1877 року почали змінювати устав, програму, ідейну спрямованість. Випуск проходив кожного року, окремих кімнат для проживання не було.

У 1917 році лицей перестав діяти як навчально виховний заклад для обдарованих дітей, який дублював університетський курс. Своім гуманізмом та демократизмом цей заклад мав славу прогресивного закладу в Європі.

Висновки: використання у педагогічному процесі принципу гуманізму, демократизму, природо відповідності, самосвідомості, опори на позитивне, гармонізації особистості дає світу надзвичайно талановитих, прогресивних людей. Приклад закладу з такими вимогами педагогіка мала ще у ХІХ сторіччі.

Список використаних джерел

1. Дельвиг А.А., Кюхельбекер В. К. Избранное. – Москва, 1987. – 640с.
2. Пущин И.И. Записки о Пушкине. – Москва, 1988. – 556с.
3. Руденская М., Руденская С. Наставникам за благо воздадим. – Л. – 1986. – 319с.
4. Грот К.Я. Пушкинский лицей. – Санкт-Петербург. – 1998. – 509с.
5. Каптерев П.Ф. История русской педагогики. – М., 2004. – 559с.
6. Пананчин Ф.Г. Педагогическое образование в России. – М., 1979. – 215с.
7. Прокопенко З.Т. Из истории российской науки. – Белгород, 2002. – 268с.
8. Козырев А.В. Воспитание и образование в России в первой половине
9. ХІХ века. – Ставрополь, 1948. – 53с.